

АНАТОЛІЙ КУЗЬМІНСЬКИЙ
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького
м. Черкаси

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОДОСТАТНОСТІ У МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ І ТЕОРІЇ А. МАКАРЕНКА

Докорінні зміни в соціально-економічних умовах розвитку суспільства, зміцнення української державності зумовлюють істотні перетворення в системі освіти. У зв'язку з цим зростає соціальна роль усіх ланок (родини, дошкільних навчальних закладів, школи, вищих навчальних і післядипломних закладів) як виховних інститутів, що впливають на розвиток суспільства. Закладам системи освіти потрібні нові конструктивні парадигми і технології навчання та виховання, які створили б умови для саморозвитку особистості в будь-яких видах діяльності. Саме освіта є визначальною категорією становлення й розвитку демократичного, відкритого, громадянського, самоорганізованого, гуманного суспільства.

Ідея про те, що пріоритетною метою освіти є формування всебічно розвиненої, самодостатньої особистості, виступає стрижневою, системотвірною в закладах освіти, в педагогічній науці, у функціонуванні сім'ї, громадських формувань, суспільства загалом. Проблема, що є предметом дослідження, в цій статті, багатогранна. Широкоаспектний діапазон напрямів, складових, технологій, питань, які диктують необхідність вивчення, теоретичного осмислення, усвідомлення взаємозв'язку теорії і практики.

Зрозуміти актуальність, новизну проблеми неможливо без опертя на ґрутовний аналіз історичного досвіду, без єдності минулого й сьогодення, без урахування вимог і викликів майбутнього. Василь Сухомлинський наголошував: „Без глибокого аналізу того, що зроблено й досягнуто в минулому, без постійного осмислення теоретичної спадщини немислима науково-дослідна робота взагалі, у дослідженні ж проблем виховання всебічно розвиненої особистості забуття історичного аспекту призвело б до дилетантства і кустарщини”. І далі: «Не лише дослідникові, а й кожному практичному працівникові необхідно бачити педагогічні явища в їх багаторічному розвитку; розуміти, що, як і від чого бере свій початок, як наше сьогодення

закономірно продовжує багатовіковий соціальний, моральний, творчий процес»¹.

Антон Макаренко, узагальнюючи свою дванадцятирічну діяльність на освітній ниві, зазначав: «...завдання педагогів найпочесніше – створювати людські кадри для всіх галузей нашого життя»². Проте, мабуть, немає такої галузі людської діяльності, в якій би суспільство так неповажливо ставилося до результатів наукових досліджень, як у педагогіці. Закони Ісаака Ньютона, Альберта Ейнштейна, Миколи Вавілова, Дмитра Менделєєва і тепер слугують опорою в наукових дослідженнях і практичній діяльності. Коли ж ідеться про використання творчої спадщини педагогів-попередників, згадуються слова Тамари Афанасьєвої з післямови до роману-дослідження Ю. Азарова «Не піднятися тобі, старий»: «...Якщо оглянутися – безпредентний факт в історії педагогічної науки, яка на різних етапах свого розвитку відзначена іменами тих, хто змагався в мистецтві ДАТИ, а не в умінні ВЗЯТИ в дітей, у суспільства: Сократ, Платон, Ян Коменський, Песталоцці, Оуен, К. Ушинський, П. Блонський, Н. Крупська, С. Шацький. А. Макаренко, В. Сухомлинський... – подвижники й аскети. Де їх спадкоємці, де піклувальники духовного оздоровлення народу? Однак, як їх мало! Як вони шалено турбуються про торжество свого методу (не дитини, а засобу!), як готові для досягнення мети піти на крайні заходи»³. До цього квінтесентного переліку прізвищ з повними підставами можна додати ще одне – Олександра Захаренка, академіка з села Сахнівки, що на Черкащині.

Коли ми говоримо про використання теоретичної і практичної спадщини корифеїв педагогіки, то маємо на увазі не копіювання окремих прийомів, методів, способів, а глибинне вивчення, осмислення педагогічної логіки, доцільності застосування продуктивних ідей їхніх педагогічних систем. У статті «Передбачається велика робота над собою» Антон Семенович Макаренко писав: «Нове суспільство, новий характер належного, новий характер боротьби і подолання, нові умови для щастя, нова етика і нові зв'язки між людьми потребують і нової естетики. Можна й треба любити класиків, вчитися у них, схилятися перед ними, проте не можна в наші дні сліпо підкорятися їх естетичним канонам, їх визначеню прекрасного... потрібна зовсім особлива, маневреністка й талановита організація нашого виробництва»⁴.

У межах статті розглянемо питання виховання почуттів самодостатності в молоді на прикладі теоретичної спадщини і практичного досвіду А. Макаренка.

¹ Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т. – К.: „Рад. школа” – 1976. – Т. 1. – С. 58.

² Макаренко А.С. Сочинения в 7 т. – М.: Из-во АПН. 1957–58; Т. 7. – С. 395.

³ Азаров Ю. Не поднятися тебе, старик. – М.: Молодая гвардия, 1989. – С. 302.

⁴ Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми томах. – М.: Педагогика. – 1983–86. – Т. 7. – С. 211.

Декілька застережень перед використанням доведених практикою закономірностей педагогіки, сформульованих упродовж 34 років педагогічної діяльності А. Макаренком. На всі зауваження критиків, що його висновки про формування Людини характерні лише для діяльності закладів закритого типу, він відповідав так:

«...Виховання правопорушників не є по суті якимось особливим завданням, що відрізняється від виховання всіх інших дітей. ...Зберіть найкращих дітей, поставте біля них поганих педагогів, і за місяць вони рознесуть і колонію, і дитбудинок, і школу, і цих педагогів. Таким чином, існує не проблема виховання правопорушників, а проблема виховання взагалі»⁵;

«...Ми знаємо, яким повинен бути наш громадянин, ми повинні добре знати, що таке нова людина, якими рисами ця людина повинна відрізнятися, яким у неї повинен бути характер, система переконань, освіта, працездатність, працьовитість, ми повинні знати все, чим повинна різнистися, гордитися нова, наша людина»⁶;

«...Людина погана лише тому, що перебувала в поганій соціальній структурі, в поганих умовах»⁷;

«...Я стою за громадськість у педагогіці. Коли я виховую людину, то повинен знати, що саме вийде з моїх рук. Я хочу відповідати за продукцію свою і моїх співробітників, за майбутніх інженерів і майстрів, за всю цю організацію, за льотчиків, студентів, педагогів. За цю продукцію несу відповідальність. ...А для того, щоб можна було відповідати за свою продукцію, потрібно в кожний момент свого педагогічного життя знати, чого я хочу й чого домагаюсь»⁸;

«Наши комунари, які вступають до вузів, почивають себе слабкими у порівнянні з іншими студентами. Не встигають у навчанні із-за недостатньої підготовленості до самостійної роботи у вищій школі»⁹;

«...Потрібно в комунарів розвивати культурні потреби, організовувати культурне оточення, зробити їх культурними людьми. Потрібно переглянути наш робочий день, щоб розвантажити наших педагогів і інженерів від другорядних робіт, які забирають багато часу і не дають можливості приділяти достатнього часу вихованню комунарів»¹⁰.

У контексті настанов, сформульованих А. Макаренком, доцільно враховувати застереження відомого психіатра, психолога і фізіолога Володимира Бехтерева. Видатний учений у статті «Навіювання і виховання» наголошу-

⁵ Там само, с. 31.

⁶ Там само, с. 29.

⁷ Там само, с. 30.

⁸ Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми томах. – М.: Педагогика. – 1983–86. – Т. 7. – С. 194–195.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само. Т. 8. – С. 167.

вав, що душевне здоров'я підривається часто «внаслідок надто зніженоого виховання, коли особистість є не здатною до праці, а отже, й не здатна переносити ті чи ті хоча б найменшою мірою несприятливі умови життя, а також, коли особистість унаслідок відсутності ідеалів, непристосованості до життєвої боротьби і проведення їх у життя втрачає душевну рівновагу, стає зневіреною, то всім повинен бути зрозумілим зв'язок між недоліком виховання і розвитком душевних розладів»¹¹.

Вирішального значення у формуванні гармонійно розвиненої, самодостатньої, щасливої людини Макаренко надавав наявності й баченню мети в житті: «Програма, – доводив всесвітньо відомий педагог, – має велике значення в житті людини. Навіть наймізерніша людина, коли бачить перед собою не звичайний простір землі з горбами, ярами, болотами та грудками, а нехай і навіть найскромнішу перспективу – стежки або дороги з поворотами, містками, насадженнями і стовпчиками, починає і себе розкладати на певні етапики, веселіше дивитися вперед, і сама природа здається їй більш упорядкованою: то – ліва сторона, то – права, то близче до дороги, а то – далі від неї»¹².

На жаль, сьогодні, як і в часи діяльності Макаренка, часто молоді люди «...не бачать нашого майбутнього, вони не бачать дороги, що лежить перед ними, не бачать небезпек, які нас зустрічають, не бачать і широких просторів попереду. Вони бачать тільки спини товаришів. А вони повинні бачити. Інакше, перечіпляючись і падаючи, вони ще більше будуть нас затримувати. Цей наш „хвіст” за звичкою не читає наших газет, взагалі він нічого не читає. Потрібно їх ловити, потрібно їм розповідати про наш рух, потрібно їм показувати наше майбутнє»¹³.

«Пафос прагнення» до кращого майбутнього (завтрашнього чи далекого) Антон Макаренко виховував у кожного педагога, комунара, батьків учнів. Ще Аристотель учив своїх учнів, що той, хто знає, як проводити час життя, має життєву мету, одержує більше задоволення, радість буття, ніж невіглас: «Та й так звана самодостатність насамперед пов’язана із спогляданням діяльністю; ...мудрий сам по собі здатний займатися спогляданням, і тим більше, чим він мудріший. Мабуть, краще йому мати сподвижників, проте він все одно більше за всіх самодостатній»¹⁴. І якщо людина володіє «пафосом прагнення», реалізує свої потенції і бажання і є самодостатньою, то

¹¹ Бехтерев Владимир. Внущение и его роль в общественной жизни. – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – С. 172–173.

¹² Макаренко А.С. Твори в 7-ми томах. – К.: „Рад. школа”. – 1953–55. – Т. 1. – С. 511.

¹³ Макаренко А.С. Сочинения. Изд. 2. В 7-ми томах. – АПН РСФСР. – 1956–58. – Т. 7. – С. 386.

¹⁴ Аристотель. Сочинения. В 4-х томах. – АН СССР, Ин-т философии. – Из-во „Мысль”. – М.: 1975–83. – Т. 4. – С. 281–282.

вихователі й вихованці щасливі, бо, за Аристотелем, при щасті «...не буває нічого неповного»¹⁵.

У сучасних закладах освіти іноді надто активно застосовують методику ситуативного навчання і виховання, відмовляючись від системного планування, не говорячи вже про прогнозування дій спілкування, впливу на особистість. Відсутність продуманої, педагогічно доцільної системи впливів на вихованця з метою виявлення і формування тих чи тих позитивних якостей особистості і нівелювання негативних рис не сприяє формуванню самодостатності, щасливої особистості.

Без розумної, педагогічно доцільної, системної і систематичної організації керівництва самодіяльністю, самоврядуванням вихованців з боку старших, зокрема відповідальних функціонально, не можуть розвиватися в позитивному напрямі вихованці (чи діти, чи учні, чи студенти). У книзі «Прапори на баштах» А. Макаренка зауважує: «Якщо є справжня організація дитячого колективу, то можна зробити справжні чудеса»¹⁶. Для успішного виховання за Макаренком необхідно мати такі організаційно оптимальні важелі, які сприяли б формуванню особистості, «здатної відстоювати свої погляди, організовувати життя, звиклої до організаційних зусиль»¹⁷.

До необхідних для виховання самодостатності якостей людини педагог відносив «...господарність, тобто здатність організовувати роботу свою, чужу, керувати нею й оцінювати її результати»¹⁸. Особливість організації діяльності в закладах освіти полягає в умінні творчо, із зацікавленням підходити до кожної дії: «Кожна праця повинна бути творчою працею, адже вона повністю йде на створення суспільного багатства й культури країни трудящих. Навчити творчій праці – особливе завдання вихователя»¹⁹. І додамо – на радість вихованців.

Спогади Миколи Фере, Олени Юрченко Оксани Іваненко, Семена Калабаліна, Федора Сологуба, ще багатьох і багатьох вихователів і вихованців А. Макаренка засвідчують, що однією з базових характеристик системи діяльності педагога було формування в кожному з них почуття господаря, відчуття власної гідності, трудівника, господаря місця, де живеш, де працюєш, відповідального за свою долю й долю близького, держави. Сучасними й актуальними є сторінки спогадів і творів Макаренка про формування почуття господаря в колективному досвіді: «Досвід колективного життя є не лише досвід сусідства з іншими людьми, це надто складний досвід доцільних колективних дій, серед яких найважливіше місце займають принципи

¹⁵ Там само, с. 283.

¹⁶ Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми томах. – М.: Педагогика, 1983–86. Т. 7. – С. 193.

¹⁷ Там само, с. 437.

¹⁸ Там само. Т. 8. – С. 138.

¹⁹ Там само. Т. 4. – С. 95.

розпоряджень, обговорень, підкорення більшості, підкорення товариша товаришу, відповіальності й погоджуваності»²⁰.

Анкети «Викладач очима студентів», «Я – про колектив, колектив – про мене» дають можливість промоніторити позиції викладачів, студентів, їх справжнє існування, переконатися, що інструментом виховання є живий колектив, що він «...не бажає жити підготовчим життям і якимось майбутнім життям, він не хоче бути явищем тільки педагогічним, він хоче бути повноправним явищем суспільного життя»²¹, що дієвий колектив є основною умовою формування творчої, активної, самодостатньої особистості, засобом «захисту інтересів кожної особистості, перетворення зовнішніх вимог до особистості у внутрішні збудники її розвитку»²².

Актуально й нині звучать висловлювання Антона Макаренка в контексті виявлення мотивів навчання студентів вищих навчальних закладів педагогічного профілю, вироблення в них умінь самовиховання й самоуправління. Особливо важливо прислухатися до його порад як організатора освіти з великим стажем щодо формування педагогічної майстерності та її оцінювання. Він вважав, що технікою педагогічної праці необхідно оволодівати під час навчання у ВНЗ. Навчити людину виховної діяльності можна так само, як і будь-яких інших технологій, будь-яких спеціальностей. І справа полягає не стільки в таланті, а передусім у знаннях, уміннях і навичках, якими може оволодіти кожна нормальна людина.

У статті «Деякі міркування про школу і наших дітей» педагог переконливо зауважує: «...не уявляю собі, щоб нашу школу можна було налагодити за допомогою лише певних ідей чи випадкових паліативів. Я вважаю головним недоліком нашої школи ніяк не погану дисципліну і не погану успішність, а відсутність певного тону і стилю, відсутність традицій і неясність питання про норми. [Погана] дисципліна й успішність є лише результатом цих недоліків»²³.

У „Педагогічній поемі” Макаренко з болем зауважує: «Чому в технічних вузах ми вивчаємо опір матеріалів, а в педагогічних не вивчаємо опір особистості, коли її починають виховувати Але ж для всіх не секрет, що такий опір має місце. Чому нарешті в нас немає відділу контролю, який міг би сказати різним педагогічним партачам: У вас, голубчики, дев'яносто процентів браку. У вас вийшла не комуністична особистість, а справжня бридота, п'янничка, ледащо й шкурник. Заплатіть, будьте ласкаві, з вашої платні»²⁴.

²⁰ Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми томах. – М.: Педагогика, 1983–86. – Т. 4. – С. 48.

²¹ Там само. Т. 1. – С. 140.

²² Там само. Т. 1. – С. 352.

²³ Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. – 1997. – С. 4.

²⁴ Макаренко А.С. Сочинения. Изд. 2. в 7-ми т. – АПН РСФСР. – 1956–58. – Т. 4. – С. 405.

На його переконання, студенти педагогічних закладів «...повинні одержувати не лише спеціальну освіту, а й спеціальне виховання, вони повинні бути організованими, підтягнутими, виховувати волю і стриманість, одержувати фізкультурну підготовку, взагалі вони повинні бути культурними в усіх відношеннях, ввічливими, охайними, ознайомлені з літературою, з мистецтвом, музикою»²⁵.

Для забезпечення спадкоємності освітніх зусиль за Макаренком: «Особливим питанням у педвузах повинно стояти питання про сім'ю, структуру сім'ї, методику виховання в сім'ї і засоби педагогічної допомоги сім'ї»²⁶. У своїх поглядах і діяльності він продовжував розвивати ідеї Г. Сковороди, Т. Шевченка про взаємозв'язок і взаємозалежність трьох складових при формуванні самодостатньої людини: спадковості, середовища й виховання. Численні висловлювання Макаренка, зокрема в «Кнізі для батьків», «Лекціях про виховання дітей», у переліку тем лекцій про виховання дітей підтверджують це.

Засновник теорії формування характеру П. Лесгафт у статті „Родинне виховання дитини і його значення” наголошував: «Через нестачу уваги, а головне через незнання, звичайно, поспішають допустити існування вроджених негарних нахилів, красномовно тлумачать про „невіправно зіпсованих” дітей, начебто ця зіпсованість з’явилася сама по собі і за неї відповідальна сама дитина! Вплив керування дорослих якось завжди залишається в тіні; і вірити не хочуть, що „зіпсованість” дитини шкільного чи дошкільного віку є результатом системи виховання, за яку розплачуються все ж таки один вихованець. У більшості випадків не вроджена тупість (моральна чи розумова) дитини, а педагогічні помилки готують дитині гірке майбуття...»²⁷.

Особливої значущості в діяльності з удосконалення змісту освіти, форм і методів виховання сьогодні набувають питання виховання самосвідомості, самовиховання, самоуправління, самовдосконалення, самореалізації, почуття самодостатності особистості, питання взаємовпливу особистості і колективу.

Переконані, в сучасній педагогіці, в закладах освіти невіправдано приижується роль колективу, ігноруються теоретичні напрацювання А. Макаренка, незаслужено забуті педагогічні погляди Н. Крупської про неможливість виховання та існування поза колективом. «...лише в колективі особистість дитини може найбільш повно і всебічно розвиватися. Колектив не поглинає особистість дитини, а впливає на якість виховання, на його зміст»²⁸.

²⁵ Михалков С. Все начинается з детства. – М.: Из-во „Детская литература”. – 1968. – С. 10.

²⁶ Там само, с. 391.

²⁷ Лесгафт П.Ф. Избр. пед. соч. – М.: – Педагогика. – 1988. – С. 19.

²⁸ Крупская Н.К. Педагогические сочинения. В 6-ти т. – М.: Педагогика. – 1978–1980. – Т. 3. – С. 153.

У примітках до п'єси „Мажор” автори В. Гмурман і Г. Макаренко зауважують: «За допомогою різних засобів А.С. Макаренко показує, що вирішальним фактором формування людини є її самопочуття в колективі...»²⁹.

На підтвердження педагогічної спроможності системи виховання в діяльності А. Макаренка, зокрема формування дієздатної, з «пафосом прагнення» і почуттям самодостатності особистості, є характеристики вихованців, підготовлені педагогом у 1932–1933 роках («Характеристики випускників», матеріали до звіту про роботу комуни ім. Ф. Дзержинського), а також (через шістдесят років потому) П. Лисенком, директором музею А.С. Макаренка.

У характеристиці Макаренка читаємо: В.М. Скребнєв – вихованець, герой повістей «Марш 30 року», «ФД – 1», «Один із здібних комунарів, навчався у школі прекрасно, член комунарської верхівки, доводив неодноразово здібності організатора. Дуже працездатний, культурний, прославився у нас як художник-револьверщик, на його роботу можна дивитися, як на видовище. Тепер інструктор револьверної групи, незамінний на нашому заводі. Навчатися у вузі буде, але на даний час і він, і керівництво комуни вважають за потрібне відсторочити це до наступного року, бо В.М. Скребнєв необхідний на заводі»³⁰. У П.Лисенка читаємо таке: «Скребнєв Всеvolod Миколайович (1916–1977). Із висококваліфікованого токаря-револьверщика вийшов прекрасний інженер. Жив, працював і помер у місті Черкаси. Учасник Великої Вітчизняної війни. Офіцер, поранений. Нагороджений двома орденами, медалями. Дружина – комунарка Хохлікова Марія Петрівна»³¹.

«Якщо говорити про комунарів як про майбутніх членів нашого суспільства, – писав А.С. Макаренко, – то я ручаюсь за них, за їх першосортність»³², а через заклади освіти, якими керував А.С. Макаренко, через його руки, розум і серце пройшло близько 3000 вихованців.

В умовах стрімких суспільних змін тривають пошуки напрямів, форм, методів, засобів самореалізації людини, спрямованих на самоособистісний вибір, особисту відповідальність. На жаль, певна частина молодих людей часто й густо не вважає за необхідне враховувати потреби оточення, держави й суспільства загалом. У цьому явищі виявляється недопрацювання й педагогів, які своєчасно не допомогли вихованцям усвідомити багатогранну палітру життя, зрозуміти й визначити своє місце в ньому. Якщо ми справді прагнемо виховувати достойних громадян, допомагати їм стати самодостатніми особистостями за «пафосом прагнення», необхідно змінити акценти у процесі освіти, розглядати виховання як її системотвірну складову; ви-

²⁹ Макаренко А.С. Сочинения. Изд. 2. В 7-ми т. – АПН РСФСР. – 1956–58. – Т. 2. – С. 500.

³⁰ Макаренко А.С. Сочинения. Издание 2, в 7-ми т. – АПН РСФСР. – 1956–58. – Т. 2. – С. 441.

³¹ Лисенко П.Г. Судьбы воспитанников А.С. Макаренка. – Полтава, ОГОИ „Полтавський літератор”. – 1994. – С. 184.

³² Макаренко А.С. Педагогические сочинения. В 8-ми т. -М.: Педагогика. – 1983–86. – Т. 1. – С. 133.

конувати функції педагога, опираючись на науку і перевірений педагогічно доцільний досвід, «не наступати вкотре на одній ті ж граблі». Варто згадати слова Блонського: «Так, вже будучи викладачем, я вчився педагогіки. Тут я зробив ще одне відкриття: я побачив, що і мої товариші-педагоги теж не знають педагогіки. Далі все більше й більше мені стало впадати в очі наше педагогічне невіглаштво... Я і зараз визначаю педагогіку як науку, про яку не соромиться говорити усякий, хто її не знає»³³.

Саме завдяки невіглаштву в педагогіці, нехтування порадами Антона Макаренка, інших великих учителів стикаємося з проявами інфантильності, безпорадності, безпринципності, безвідповідальності в діях частини молодих людей. Наприклад, справа „Pussy Riot”. Три учасниці цього угрупування і друзі, що входять до нього, мають вищу освіту, походять з інтелігентних родин. Проте ні в родинах, ні в університетах вони не знаходили підтримки своїм уподобанням, не відчували себе реалізованими ні як програмісти, ні як філософи, ні як берегині власних родин. Чи не вперше журналісти обґрунтовували драму учасників групи: «Ахілесова п'ята Наді, Маші й Каті – складні стосунки з батьками в юності... Підсвідомо вони все життя намагаються довести своїм батькам і матерям, що вже стали самостійними. Проте при цьому виглядають недоладними й зухвалими. „Біологічні годинники наклацали вже „за 20“, а людина ще не виросла і перебуває в емоційній залежності від батьків”, – говорять психологи. Крім того, люди, в яких немає порозуміння з близькими родичами, неймовірно одинокі. Тому намагаються знайти підтримку в референтному середовищі. Наприклад, у середовищі таких же, як і вони, ще не до кінця соціалізованих однолітків, де юнацький максималізм не є смішним чи наївним, а вимоги до себе й оточення не такі вже й високі. Така історія, очевидно, і сталася з дівчатами з „Pussy Riot“. Лише в референтній групі вони знайшли справжню сім'ю»³⁴.

У книзі „Краса педагогічної дії” І. Зязюн наголошує: «Вчитель, його майстерність його талант – невичерпне джерело багатства народу, який прагне до інтелектуальної, етико-естетичної культури в часи усіляких потрясінь та негараздів»³⁵. Праця і прагнення педагога визначаються, як писав А. Макаренко, «...нашою боротьбою за економічну незалежність, нашим паргненням до знань, ...нашою дисципліною, кожною хвилиною нашого напруженого, повного зусиль, сміху, бадьорості, думки дня»³⁶. Чи зійде наш посів добра, гуманності, щасливості у наших вихованцях, побачимо «лише

³³ Блонський П.П. Избранные педагогические и психологические сочинения. В 2-х т. – М.: Педагогика. – 1979. – Т. 1. – С. 33.

³⁴ Газета „Світ“ № 7, 15.01.2013 г.

³⁵ Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу. – 1997. – С. 4.

³⁶ Макаренко А.С. Сочинения. Изд. 2. в 7-ми т. – АПН РСФСР. – 1956–58. – Т. 4. – С. 405.

через роки, ѿ тоді буде видно, зійшов чи посів добра чи ж бур'яни зла заглушили його»³⁷.

Антон Макаренко переконливо доводив, що передача позитивного досвіду, своєї життєвої пристрасті, оптимізму, переконань від старших до молодших і становить сутність виховання. П. Лисенко в передмові до книги «Долі вихованців А.С. Макаренка. Документально-біографічні начерки» пише: «Адже риси загальнолюдської моралі, які виховував Антон Семенович, незмінні. Вони повинні розвиватися в нових умовах будівництва незалежних держав. Долі і професії вихованців А.С. Макаренка різні, але в більшості збереглася та особливість, глибока органічна подібність, яка відрізняє дітей однієї сім'ї, які понесли в життя якусь частинку душі своїх батьків. Якщо говорити коротко: в них найвищою мірою розвинено почуття обов'язку й честі, дисципліни й відповідальності, добропорядності й гуманності, колективізму й патріотизму. Ім притаманна величезна віра в те, у що глибоко вірив їх духовний батько – в силу виховання. Ті, хто зустрічався з ними у житті і щоденній праці, у вирі атак, пізнавав їх особливу макаренківську закваску»³⁸.

Ми сприймаємо творчість Антона Макаренка, лицаря педагогіки, як нашого сучасника, старшого, більш досвідченого колеги не як догму, а як поради, ідеї, які необхідно творчо реалізовувати з урахуванням вимог сучасності.

Кузьмінський Анатолій

ВИХОВАННЯ ПОЧУТТЯ САМОДОСТАТНОСТІ У МОЛОДОЇ ЛЮДИНИ У ПРАКТИЦІ І ТЕОРІЇ А.С. МАКАРЕНКА

Резюме

Розглядаються необхідність і можливості використання теоретичної спадщини і практичного досвіду Антона Макаренка у вихованні почуття самодостатності в сучасних молодих людей (учнів, студентів).

Ключові слова: Антон Макаренко, виховання, самодостатність, формування особистості.

³⁷ Михалков С. Все начинается с детства. – М.: Из-во „Детская литература”. – 1968. – С. 10.

³⁸ Лысенко П.Г. Судьбы воспитанников А.С. Макаренка. Документально-биографические очерки. – Полтава-ОТОН „Полтавський літератор”, – 1994. – С. 7 – 8.

Anatolij Kuźmiński

KSZTAŁTOWANIE POCZUCIA SAMODZIELNOŚCI MŁODEGO CZŁOWIEKA W PRAKTYCE I TEORII A.S. MAKARENKI

Streszczenie

Tekst dotyczy konieczności i możliwości wykorzystania teoretycznej spuścizny i doświadczenia praktycznego Antoniego Makarenki w kształtowaniu poczucia samodzielności współczesnych młodych ludzi (uczniów, studentów).

Slowa kluczowe: Antoni Makarenko, wychowanie, samodzielność, kształcenie osobowości.

Anatolij Kuzminskyj

EDUCATION THE SENSE OF SELF-SUFFICIENCY IN A.S. MAKARENKO'S PRACTICE A THEORY

Summary

The article considers the needs and possibilities of using A. Makarenko's theoretical heritage and experience in fostering a sense of self-sufficiency in the modern young people (pupils and students).

Keywords: A.S. Makarenko, education and fostering, self-sufficiency, identity formation.